

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA PEDAGOGIK TAFAKKURNI
RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI****Mirzoyeva Nigora Shavkatjonovna**

SamDPI o‘qituvchisi

n_mirzoyeva@gmail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Muallif pedagogik tafakkurning mohiyati, uning tarkibiy komponentlari (kognitiv, motivatsion-axloqiy-qiyamat, amaliy va refleksiv) hamda shakllanish mexanizmlarini keng yoritib beradi. Maqolada rus va xorijiy olimlarning qarashlari umumlashgan holda, pedagogik tafakkur kasbiy faoliyatdagi muammolarni hal etishga va ta’lim jarayonini modellashtirishga qaratilgan amaliy va integrativ aqliy faoliyat turi sifatida talqin etilgan. Shuningdek, refleksiv boshqaruv va amaliy tayyorgarlikning o‘rni asoslanib, pedagogik tafakkurga mualliflik ta’rifi berilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik tafakkur, psixologik xususiyatlar, refleksiv faoliyat, kognitiv komponent, kasbiy motivatsiya, pedagogik jarayon, modellashtirish.

**ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ****Мирзоева Нигора Шавкатжоновна**

преподаватель СамГПИ

Аннотация. В данной статье научно и теоретически проанализированы педагогические и психологические особенности развития педагогического мышления у будущих учителей. Автор подробно раскрывает сущность педагогического мышления, его структурные компоненты (когнитивный, мотивационно-ценностный, операциональный и рефлексивный), а также механизмы его формирования. На основе обобщения взглядов зарубежных и отечественных ученых педагогическое мышление трактуется как практический и интегративный вид умственной деятельности, направленный на решение профессиональных задач и моделирование образовательного процесса. В исследовании также обосновывается роль рефлексивного управления и практической подготовки, а также приводится авторское определение педагогического мышления.

Ключевые слова: будущий учитель, педагогическое мышление, психологические особенности, рефлексивная деятельность, когнитивный

компонент, профессиональная мотивация, педагогический процесс, моделирование.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DEVELOPING PEDAGOGICAL THINKING IN FUTURE TEACHERS

Mirzoeva Nigora Shavkatjonovna

Lecturer at Samarkand State Pedagogical Institute

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the pedagogical and psychological characteristics of developing pedagogical thinking in future teachers. The author examines in detail the essence of pedagogical thinking, its structural components (cognitive, motivational-value, operational, and reflexive), and the mechanisms of its formation. Based on a synthesis of perspectives from domestic and international scholars, pedagogical thinking is interpreted as a practical and integrative form of mental activity aimed at solving professional tasks and modeling the educational process. The study also substantiates the role of reflexive management and hands-on training, providing the author's own definition of pedagogical thinking.

Keywords: future teacher, pedagogical thinking, psychological characteristics, reflexive activity, cognitive component, professional motivation, pedagogical process, modeling.

KIRISH. Har bir kasb doirasida yuzaga keladigan vazifalarni samarali hal qilish uchun o'ziga xos tafakkur turini – kasbiy ongni shakllantirish zarur. Xususan, o'qituvchi shaxsini shakllantirish murakkab va uzoq davom etadigan bosqichli jarayon bo'lib, bu jarayon faqatgina barqaror axloqiy va kasbiy fazilatlarga ega bo'lgan pedagog orqali muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Shu nuqtayi nazardan, oliy ta'lim muassasalarining vazifasi bo'lajak o'qituvchining shaxsiy va kasbiy taraqqiyoti uchun mustahkam poydevor yaratishdan iboratdir.

Shaxsning asosiy belgilovchi jihati – uning yo'nalganlik darajasi hisoblanadi. Bu borada, o'qituvchining kasbiy yo'nalishini aniqlovchi asosiy mezon – uning o'z faoliyatini o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan pedagogik muammolarni yechishning uzluksiz jarayoni sifatida anglashidir. Boshqacha qilib aytganda, talabalarda yuqori darajadagi pedagogik tafakkurni shakllantirish oliy pedagogik ta'limning asosiy vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda pedagogik tafakkur turlicha talqin qilinadi. Uning tahlili, avvalo, bu tushunchaning eng umumiy va barqaror xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'ladi. Shu bilan birga, pedagogik tafakkur ta'limiy faoliyatning mohiyatiga muvofiq, unga adekvat bo'lgan tafakkur turi sifatida

qaraladi. Bu tafakkur shakli o'qituvchining professional dunyoqarashida namoyon bo'ladigan, kasbga xos bo'lgan belgi va sifatlarning jamlanmasini ifodalaydi hamda haqiqiy pedagogik tafakkur egasi bo'lgan shaxsning mavjudligini ko'rsatadi.

Pedagogik tafakkurga oid umumiy ta'rifni rus pedagog olimi V.T.Chepikovning ilmiy izlanishlarida uchratamiz. U pedagogik tafakkurni kasbiy tafakkurning maxsus turi sifatida quyidagicha ta'riflaydi: "Pedagogik tafakkur – bu voqelikni kasbiy ong orqali aks ettirish shakli bo'lib, pedagogik fakt va hodisalarni anglash, ularning tabiati va mohiyatini tahlil qilish, ularni modellashtirish, kutilayotgan natijalarni oldindan loyihalash va prognoz qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi" [5.204]. Bu ta'rif asosida xulosa qilish mumkinki, Chepikov pedagogik tafakkurni analitik-sintetik faoliyatning maxsus ko'rinishi deb talqin qiladi. Unga ko'ra, pedagogik fakt va vaziyatlarni aniqlash hamda ularning mazmun-mohiyatini tushunish – bu pedagogik voqelikni anglashning analitik jihatini tashkil etadi. Shu bilan birga, vaziyat modellarini ishlab chiqish, ularni oldindan rejalashtirish va natijalarni taxmin qilish esa sintetik tafakkur faoliyatining namunasidir.

Chepikovning fikricha, bo'lajak pedagoglar uchun eng muhim vazifa – bu pedagogik hodisalar va holatlarni chuqur nazariy asosda tahlil qilish malakalarini shakllantirishdan iboratdir. Bu jarayon esa o'z navbatida falsafiy, psixologik, pedagogik va metodik tahlil elementlarini o'z ichiga olgan ko'p qirrali va murakkab tafakkur tizimining shakllanishini nazarda tutadi.

Pedagogik tafakkur – bu pedagogik faoliyatning obyektiv jihatlarini umumlashtirib aks ettirish, ularni tahlil qilish va ijodiy qayta ishlash orqali yuzaga keladigan fikrlash tizimidir. U o'qitish va tarbiyalash jarayonlarining mohiyati, maqsadi va vazifalarini anglash, pedagogik hodisalarning xususiyatlarini tushunish, shuningdek, pedagogning kasbiy tajribasi asosida ta'lim-tarbiya jarayonlarini modellashtirishda namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, pedagogik tafakkur – bu pedagog shaxsining qarashlari, kasbiy bilim va ko'nikmalarining integratsiyalashgan ifodasi bo'lib, o'qitishning samaradorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Zamonaviy oliy pedagogik ta'lim didaktikasida talabalarni kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ya'ni pedagogik tafakkurni shakllantirish muammosi yetarli darajada chuqur tadqiq etilmagan. Shu bois, bu sohada olib borilayotgan ilmiy izlanishlar pedagogik tafakkur fenomenining mazmun-mohiyatini aniqlash, uning shakllanish mexanizmlarini ishlab chiqish va diagnostik vositalarini takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatmoqda.

Shuningdek, pedagogik tafakkurni shakllantirish jarayoni bo'lajak o'qituvchining kasbiy fazilatlarini individual rivojlantirish hamda zarur hollarda ularni tuzatishga qaratilgan ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu esa o'qitishni individuallashtirish

va moslashtirishga yo‘naltirilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish uchun zarur ilmiy ko‘rsatkichlarni beradi.

Pedagogik tafakkur, har qanday mutaxassisning kasbiy tafakkuri singari, muayyan kasbning o‘ziga xos jihatlarini aks ettiruvchi va shu bilan birga shaxsning ayrim psixologik xususiyatlarini shakllantiruvchi muhim tarkibiy qism hisoblanadi.

Pedagogik tafakkurning o‘ziga xos xususiyatlari va uni shakllantirish yo‘llari I.Isayev, I.Lerner, V.Slastenin va boshqa olimlarning ilmiy izlanishlariga mavzu bo‘lgan. Ilmiy manbalarda talabalar pedagogik tafakkurining shakllanishi ularning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘rganilgan (N.Voronova). Shu bilan birga, pedagogik tafakkurning asosi bo‘lgan bilimlarning ierarxik tizimini aniqlash orqali o‘qituvchining ta’lim jarayonidagi turli masalalarni samarali hal etish qobiliyati ta’minlanishi ta’kidlanadi (N.Kuzmina, Y.Kulyutkin, G.Suxobskaya).

Pedagogik tafakkur – bu pedagogik jarayonning obyektiv xususiyatlarini umumlashtirib aks ettirish va ularni ijodiy qayta ishlash, shuningdek, ta’lim-tarbiya jarayonlarini modellashtirishdan iborat bo‘lib, u pedagogik hodisalar tabiatining o‘ziga xosligi, o‘qitish va tarbiyalash maqsadlari hamda vazifalari, shuningdek, o‘qituvchining kasbiy tajribasi bilan belgilanadi [6.33].

Mazkur tafakkur turi, birinchidan, o‘qituvchining faoliyatida demokratlashtirish va insonparvarlik g‘oyalari hamda prinsiplariga amal qilish ko‘nikmasi va psixologik tayyorgarligini nazarda tutadi. Ikkinchidan, u umumta’lim maktabini yangilash bo‘yicha muhim masalalarni hal etishda amaliy yechimlarni topish, bu jarayonni mehnat sharoitlariga mos holda aniq ifodalash qobiliyatini talab etadi. Uchinchidan, o‘qituvchining o‘z faoliyat metodlarini zamonaviy pedagogik g‘oyalar, ilg‘or tajriba hamda shaxsiy yutuqlarni integratsiyalash asosida ijodiy ravishda yangilashga bo‘lgan layoqati va intilishi pedagogik tafakkurning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

Keng ma’noda olib qaralganda, pedagogik tafakkur – bu pedagogning kasbiy tadqiqotchilik ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan fikrlash faoliyatidir. U, avvalo, psixologik va pedagogik nazariya, kategoriya, prinsip va qonunlarni aniq pedagogik vaziyatlarga tatbiq etish, ularning asosida real kasbiy muammolarni hal etish ko‘nikmasini shakllantirishni nazarda tutadi. Shuningdek, u o‘qituvchining pedagogik intuitsiyasini, ya’ni bevosita va bilvosita anglash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik tafakkur pedagogik jarayonning dialektikasini – ayniqsa, uning ichki ziddiyatlarini, o‘z-o‘zini rivojlantirish mexanizmlarini, ob’ektiv va sub’ektiv tomonlarini anglash va tushunish qobiliyatini shakllantirishni ta’minlaydi. Bu fikrlash shakli shuningdek ilmiy bilishga oid obyektни ajratish, tavsiflash, tahlil qilish va tushuntirish metodlari hamda protseduralarini egallashni ham o‘z ichiga oladi. Unda modellashtirish, gipotezalarni ilgari surish va isbotlash, ilmiy tadqiqot olib borish,

pedagogik tajribani (xususan, o'z tajribasini) tahlil qilish va umumlashtirish kabi faoliyatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bular bilan bir qatorda, pedagogik tafakkur professional refleksiya (ya'ni o'z faoliyatini tahlil qilish va baholash) ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, u muloqotga tayyorgarlik, fikr almashishga yo'naltirilgan dialogik tafakkurni rivojlantiradi. Aynan ushbu dialogik fikrlash – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali intellektual muloqotni tashkil qilishning zaruriy shartidir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, bo'lajak o'qituvchining pedagogik tafakkuri bevosita uning amaliy faoliyatiga bog'liq bo'lib, bu uni pedagog-olimning tafakkuridan ajratib turadi. Agar pedagog-olimning fikrlashi umumiy qonuniyatlarni izlab topishga yo'naltirilgan bo'lsa, o'qituvchining tafakkuri esa umumiy bilimlarni aniq ta'lim-tarbiya vaziyatlariga moslashtirishga qaratilgan. Shu sababli, o'qituvchining pedagogik tafakkuri ko'pincha amaliy tafakkur deb ataladi, bunda pedagogik vazifa ushbu tafakkur turining asosiy birlik birligi sifatida qaraladi.

Pedagogik tafakkur muammosi bo'yicha bir qator jiddiy ilmiy tadqiqotlar mavjud bo'lishiga qaramay, bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkuri tuzilmasini aniqlash masalasi hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Ilmiy manbalarni tahlil qilgan holda, biz pedagogik tafakkurni integrativ xususiyatga ega bo'lgan fikrlash shakli sifatida talqin qilamiz. U pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi fundamental bilimlarga asoslanadi va kasbiy haqiqatni umumlashtirilgan, bilvosita shaklda aks ettirish, professional vazifalarni to'g'ri ilgari surish va ularni hal etish imkonini beradi. Mazkur aniqlash asosida pedagogik tafakkur quyidagi tarkibiy komponentlar asosida tuziladi:

- Bilish (kognitiv) komponenti,
- Motivatsion-axloqiy-qiymat komponenti,
- Amaliy (operatsion) komponent,
- Refleksiv komponent.

Bilish komponentini alohida ajratib ko'rsatish zarurati shundaki, aynan kasbiy bilimlar darajasi umumiy kasbiy yetuklikning, xususan, metodologik, nazariy (ayniqsa, psixologik-pedagogik), metodik va texnologik bilimlarga asoslangan kasbiy kompetensiyaning shakllanishi uchun poydevor hisoblanadi [10.356]. Mazkur komponentning yetarli darajada shakllanganligi pedagogik tafakkurning bilishga yo'naltirilganligini ta'minlaydi: u o'z ichiga ilmiy eruditsiyani, bilishga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishni, intellektual faollikni, noodatiy fikrlashni va yangilikni his etish kabi jihatlarni qamrab oladi.

Umuman olganda, bilimlar quyidagi uch guruhga bo'linadi:

Empirik bilimlar – tajriba asosida shakllanadi va empirik tafakkurni rivojlantiradi,

Nazariy bilimlar – ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantiradi va nazariy tafakkurga asos bo‘ladi,

Kvalimetrik bilimlar – amaliy-konstruktorlik tafakkurini rivojlantiradi.

Albatta, bu bilim turlari va ularning funksiyalari o‘zaro keskin ajratilgan emas; ular shartli ravishda farqlanadi. Chunki bilim – bu murakkab va ko‘p bosqichli tuzilma bo‘lib, u mustaqil holda insonning intellektual rivojlanish darajasini aniqlab bera olmaydi [7.92].

Motivatsiya pedagogik tafakkur tuzilmasida yetakchi o‘rin tutadi va shaxsiy faoliyatning dinamikasi hamda xarakterini tushuntirishda asosiy tushuncha sifatida namoyon bo‘ladi. Aynan motivatsiya tufayli bo‘lajak o‘qituvchida o‘ziga, o‘z harakatlariga, boshqa insonlarga, bilim olish jarayoniga, jamiyat va ta’lim muhitiga nisbatan munosabat shakllanadi. Boshqacha aytganda, kasbiy motivatsiya – bu inson pedagogik tafakkurdan nimaning evaziga foydalanadi, o‘z kasbiy salohiyati va energiyasini qanday namoyon etadi, degan savollarga javobdir. U harakatlantiruvchi, yo‘naltiruvchi va tartibga soluvchi funksiyalarni bajaradi hamda o‘qituvchining kasbiy ehtiyojlari, kutgan natijalari, da’volari, munosabatlari va qiziqishlarini o‘z ichiga oladi.

Motivatsion-axloqiy (qiymat) komponent pedagogik tafakkurda axborotni tanlab qabul qilish, unga mazmun va shaxsiy ahamiyat berish orqali bo‘lajak o‘qituvchining faoliyatini o‘zgarishga yo‘naltiradi – bu o‘zgarishlar ham shaxsda, ham professional haqiqatda yuz beradi. Motivatsiya, shu bilan birga, shaxsiy kasbiy tajribaning shakllanishiga, kasbiy ko‘nikma va sifatlarni egallashga, o‘z ustida ishlash (ya’ni o‘zini rivojlantirish) uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga yordam beradi.

Motivatsiya, shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy ong va o‘zini anglash darajasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu inson psixikasining o‘ziga xos fenomeni hisoblanadi. Aynan ushbu o‘zini anglash orqali shaxs kasbiy faoliyatdagi harakatlarini tartibga soladi, kasbga oid talablar, o‘z imkoniyatlari va o‘zini professional faoliyat subyekti sifatida baholash asosida harakat qiladi.

Shaxsiy o‘zini anglashning muhim unsuri bu o‘z-o‘zini baholash bo‘lib, u o‘zini anglash va o‘ziga bo‘lgan munosabatdan iborat. O‘z-o‘zini baholash – bu shaxsiy faoliyatda o‘z harakatlarini, fazilatlarini, ruhiy rivojlanish darajasini va o‘z hayotidagi o‘rnini anglab yetish darajasini ifodalaydi. O‘z-o‘zini baholashning ontogenezi (individdning shaxs sifatida shakllanishi) jarayonidagi rivojlanish yo‘nalishi quyidagilarni o‘z ichiga oladi: o‘zini anglash, rivojlanish me’yorlarini tushunish, ushbu me’yorlar asosida o‘zini baholash, hamda o‘zini takomillashtirish orqali shaxsning kasbiy subyekt sifatidagi o‘zini ta’minlash.

Pedagogik tafakkurning operatsion sohasi esa bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetentligining tarkibiy qismi sifatida quyidagi kasbiy ko‘nikmalarni egallashni nazarda tutadi:

gnostik ko'nikmalar (bilim olish va tahlil qilish),
kommunikativ ko'nikmalar (muloqotni tashkil qilish),
tashkiliy ko'nikmalar (jarayonni samarali boshqarish),
konstruktorlik-pedagogik ko'nikmalar (dars va faoliyat mazmunini loyihalash va yaratish).

Refleksiya – bu tafakkurdagi egotsentriklikni (ya'ni borliqqa faqat bir yoqlama, o'z nuqtai nazaridan qarash) bartaraf etishning eng muhim shartlaridan biridir. Bo'lajak o'qituvchi o'z pedagogik tafakkurini de-sentrlashtira olishi uchun u, avvalo, o'z pozitsiyasini obyektiv baholay olishi, boshqa insonning qarashlarini qabul qilib, tushuna olishi hamda mavjud biryoqlama yondashuvlarni yengib o'tishi lozim.

Agar o'qituvchida refleksiya darajasi (ya'ni reflektiv pedagogik tafakkur) yetarli bo'lmasa, u o'z fikrlash uslubini, o'qitishdagi shaxsiy yondashuvini o'quvchiga majburlab yuklashga moyil bo'ladi. Bu holatda u o'quvchiga yordam berishda aslida o'zining shaxsiy muammoni hal etishda foydalangan yondashuvni takrorlaydi. Eng xavflisi – o'qituvchi bu yondashuvni avtomatik tarzda, ongli ravishda emas, balki o'z fikrlarini «to'g'ri» deb hisoblab, ulardan farqli yondashuvlarni rad etgan holda amalga oshiradi. Natijada, bu tarzda fikrlash usuli o'quvchining o'zini rivojlantirish jarayoniga to'sqinlik qiladi, mustaqil tafakkurni shakllantirishni sekinlashtiradi.

Pedagogning o'ziga haddan ortiq e'tibor qaratishi, uning o'zaro ta'sir uslubini obyektiv baholashga qodir emasligini ko'rsatadi. Shu sababli, pedagogik tafakkurni rivojlantirish va uni bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligining ajralmas qismi sifatida qarash uchun reflektiv pozitsiyani shakllantirish va rivojlantirish muhimdir. Bunga quyidagilar kiradi:

- o'zini o'quvchi o'rniga qo'yib ko'rish;
- uning qarashlari bilan vaziyatni baholash;
- o'quvchi duch keladigan qiyinchiliklarni oldindan anglash;
- unga zarur va mazmunli yordam shakllarini prognoz qilish.

“O'qituvchi – o'quvchi” tizimidagi o'zaro ta'sir samaradorligini baholay olish qobiliyati katta ahamiyatga ega, chunki o'qituvchi aynan baholash orqali o'z ta'limiy rejalarini qayta ko'rib chiqadi va ularni yanada samarali loyihalash uchun zarur bo'lgan axborotni oladi.

Shu tarzda o'z faoliyatini reflektiv tarzda boshqarish – ya'ni uni doimiy nazorat, tahlil va tuzatishga tayyor bo'lish – o'qituvchining kasbiy yetuklik darajasining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaraladi [10.356]. Umuman olganda, “o'qituvchi – o'quvchi” tizimidagi o'zaro ta'sir samaradorligini baholay olish qobiliyati pedagogik faoliyatning reflektiv-tahliliy komponenti bilan bevosita bog'liq bo'lib, u o'qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim mezonlardan biri hisoblanadi. Pedagogik jarayonning samaradorligi faqatgina ta'lim

mazmuni yoki metodlarining to'g'ri tanlanishi bilan emas, balki o'qituvchining o'z faoliyati natijalarini tahlil qila olish, o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlar tizimini baholash va mazkur jarayonni takomillashtirishga qaratilgan reflektiv faoliyatni amalga oshira olishi bilan ham belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, baholash pedagogik jarayonning yakuniy bosqichi emas, balki o'qituvchining keyingi faoliyatini loyihalash, ta'lim strategiyasini o'zgartirish va pedagogik qarorlar qabul qilish jarayonining muhim axborot manbai sifatida namoyon bo'ladi.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda refleksiya o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini anglash, tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga yo'naltirilgan intellektual-amaliy faoliyat sifatida talqin qilinadi. Reflektiv boshqaruv sharoitida o'qituvchi o'z faoliyatini faqat bajariladigan vazifalar yig'indisi sifatida emas, balki doimiy rivojlanib boruvchi pedagogik tizim sifatida ko'ra boshlaydi. Natijada pedagog o'z dars jarayonini, o'quvchilarning o'quv faoliyatini, o'zaro muloqot xarakterini, qo'llanilgan metod va vositalarning samaradorligini muntazam ravishda tahlil qiladi, aniqlangan kamchilik va muammolar asosida ta'lim jarayonini qayta loyihalaydi. Bu esa pedagogik faoliyatning moslashuvchanligi, individuallashtirilganligi va samaradorligini ta'minlaydi.

Reflektiv boshqaruvning muhim jihatlaridan biri shundan iboratki, u o'qituvchini o'z faoliyatining subyekti sifatida shakllantiradi. Ya'ni o'qituvchi tayyor metodik ko'rsatmalarni mexanik ravishda bajaruvchi ijrochi emas, balki ta'lim jarayonini tahlil qiluvchi, pedagogik vaziyatlarni baholovchi, muammoli holatlarda mustaqil qaror qabul qiluvchi va o'z faoliyatini doimiy takomillashtirib boruvchi ijodiy mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli ham reflektiv faoliyat o'qituvchining kasbiy yetukligini ifodalovchi eng muhim ko'rsatkichlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Kasbiy yetuklikning reflektiv komponenti o'qituvchining o'z pedagogik faoliyati natijalarini tanqidiy tahlil qila olish, o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish yo'llarini belgilash hamda o'z-o'zini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv o'qituvchining pedagogik tafakkurini rivojlantiradi, uning kasbiy faoliyatini tizimli, ongli va maqsadga yo'naltirilgan holda tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada o'qituvchi faoliyatida reproduktiv faoliyatdan konstruktiv va ijodiy faoliyatga o'tish jarayoni yuz beradi.

Shunday qilib, o'qituvchining o'z faoliyatini reflektiv tarzda boshqarishi, ya'ni pedagogik jarayonni doimiy tahlil qilish, baholash va zarur hollarda tuzatishlar kiritib borishga tayyor bo'lishi uning kasbiy kompetentligini, pedagogik mahoratini va kasbiy yetukligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Refleksiya pedagogik faoliyatning ichki mexanizmi sifatida o'qituvchining kasbiy o'sishi,

pedagogik innovatsiyalarni joriy etishi va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining kesishgan nuqtasida joylashgan murakkab ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun, avvalo, pedagogik tafakkurning psixologik mexanizmlari, uning shakllanish bosqichlari, shuningdek, pedagogik faoliyatga xos fikrlash uslublari va reflektiv jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganish zarur. Chunki pedagogik tafakkur oddiy bilish jarayoni emas, balki pedagogik vaziyatni tahlil qilish, muammoni aniqlash, didaktik qaror qabul qilish, pedagogik ta'sir strategiyasini belgilash va natijani baholash kabi murakkab intellektual faoliyatlar tizimini o'z ichiga oladi.

Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan, pedagogik tafakkur – bu o'qituvchining pedagogik vaziyatni tahlil qilish, o'quvchi shaxsini tushunish, ta'lim jarayonini loyihalash, pedagogik muammolarni hal etish va o'z faoliyatini reflektiv baholashga yo'naltirilgan kasbiy fikrlash turi hisoblanadi. Ushbu tafakkur turi umumiy mantiqiy tafakkurdan farqli ravishda ijtimoiy-psixologik, aksiologik va reflektiv komponentlarning integratsiyasi asosida shakllanadi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirish jarayoni faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmay, balki pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, muammoli vaziyatlarni hal etish, reflektiv tahlil va pedagogik qaror qabul qilish faoliyatlari orqali amalga oshirilishi lozim. Psixologik jihatdan pedagogik tafakkurning shakllanishi bir necha muhim omillar bilan bog'liq bo'ladi. Birinchidan, bu kasbiy motivatsiya va pedagogik faoliyatga nisbatan qadriyatli munosabatning shakllanganligi bilan belgilanadi. Agar bo'lajak o'qituvchi pedagogik faoliyatni ijtimoiy ahamiyatga ega kasb sifatida anglab yetsa, uning pedagogik tafakkuri ham faolroq rivojlanadi. Ikkinchidan, refleksiya jarayoni pedagogik tafakkurning asosiy psixologik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Refleksiya orqali talaba o'z pedagogik harakatlarini tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi, o'z faoliyatini takomillashtirish yo'llarini belgilaydi. Uchinchidan, pedagogik tafakkur empatiya, pedagogik kuzatuvchanlik, pedagogik tasavvur va pedagogik prognozlash kabi psixologik sifatlar bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanadi.

Pedagogik nuqtai nazardan esa pedagogik tafakkurni rivojlantirishning asosiy xususiyatlaridan biri – ta'lim jarayonini muammoli va reflektiv asosda tashkil etish hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchi tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki pedagogik muammolarni mustaqil hal etuvchi, pedagogik vaziyatlarni tahlil qiluvchi va pedagogik qarorlar qabul qiluvchi shaxs sifatida shakllanishi zarur. Shu sababli pedagogik tafakkurni rivojlantirishda muammoli ta'lim, keys-stadi, loyiha asosida o'qitish, reflektiv topshiriqlar, pedagogik vaziyatlar tahlili, pedagogik

amaliyot jarayonlari muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu faoliyat turlari orqali talabalarda pedagogik fikrlashning tahliliy, prognostik, konstruktiv va refleksiv komponentlari shakllanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirishning yana bir muhim pedagogik-psixologik xususiyati – bu tafakkurning qadriyatga yo'naltirilgan xarakterga ega ekanligidir. Ya'ni, pedagogik tafakkur faqat pedagogik vaziyatni hal etishga emas, balki o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning qiziqishlari, ehtiyojlari va individual xususiyatlarini hisobga olishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu esa o'qituvchidan nafaqat bilim va metodik tayyorgarlikni, balki yuqori darajadagi pedagogik madaniyat, ma'naviy-axloqiy pozitsiya va ijtimoiy mas'uliyatni ham talab etadi. Quyida pedagogik tafakkurga oid mualliflik ta'rifimizni keltiramiz:

Pedagogik tafakkur - bu pedagogning ta'lim-tarbiya jarayonini bilim, tajriba, malakaga tayangan holda olib borishlik va pedagogik muammolarni hal qilishga qaratilgan o'ziga xos aqliy faoliyati bo'lib, u ta'lim jarayonidagi hodisalarni tahlil qilish, ularning sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va kutilmagan pedagogik vaziyatlarda eng maqbul qarorni qabul qilish qobiliyatidir.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinl pedagogik tafakkur – bu faqat intellektual jarayon emas, balki shaxsning qadriyatlari, kasbiy pozitsiyasi va pedagogik dunyoqarashi bilan bog'liq murakkab integrativ sifat hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Karimov B. Abdulla Qodiriy va germeneytik tafakkur. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – 135 b.
2. Mahmudxo'ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018. – 120 b.
3. Maxmudova G. Jadidizm va Turkistonda axlokiy-estetik fikr tarakkiyoti. — Toshkent: «Davr press», 2008. – 320 b.
4. Nazarov Q. Falsafa asoslari: O'quv qo'llanma – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. – 380 b.
5. Чепиков В.Т. Педагогическая практика студентов: учебное пособие/В.Т. Чепиков. – М., 2003. С.204.
6. Бондаревская Е.В. Гуманитарная методология исследования целостного образовательного процесса в педагогическом вузе // Грани познания. 2014. №6(33). www.grani.vspu.ru
7. Паламарчук В.Ф. Техне інтелектус. Технологія інтелектуальної діяльності учнів. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1999. – 92 с.

8. Гафаров Н. История культурно-просветительской деятельности джадидов в Бухарском эмирате. - Хужанд, 2000. – 176 с.
9. Долгова, В. И. (2018). Аксиологические основания педагогической деятельности. Челябинск: ЮУрГУ.
- 10.Дьюи, Джон // Педагогический энциклопедический словарь / Под ред. Б.М.Бим-Бада. – М., 2003. – С. 356.
- 11.Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы) / Л.М. Митина. – М.: Дело, 1994. – 216 с.
- 12.Паламарчук В.Ф. Техне інтелектус. Технологія інтелектуальної діяльності учнів. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1999. – 92 с.
- 13.Самойлович А. Первое тайное общество младобухарцев // Восток, 1922. – №1. – С. 98-99.
- 14.Кашапов М.М. Психология профессионального педагогического мышления: дисс. ... док. / канд. психол. наук. – Ярославль, 2000. – 444 с.